

LUDVÍK ŠTĚPÁN

FENOMÉN (NEJEN POLSKÉ) SOUČASNOSTI: SLOVNÍKY

To, že nakladatelé neradi vydávají poezii (a knihkupci básnické sbírky neobjednávají) a až přepečlivě vybírají fabulovanou prózu, že se poezie a fiction-próza málo čte, to je trend v západních zemích již letitý, v postkomunistických pak s údivem zaznamenávaný od devadesátých let. Pominu-li množství kuchařek, biografii tzv. osobností, rozsáhlou oblast literatury populární, detektivky a publikace zábavné, přednost mají knihy faktografické, dokumentární a také různé slovníky a encyklopedie.

Rád bych si v následujících řádcích všiml fenoménu, který na jedné straně v předchozím odstavci naznačené teze potvrzuje, na druhé je s nimi v pochopitelném protikladu: umělecká literatura se sice méně čte, o to víc se čte o ní. Je to jev obecný, v posledním nejméně dvacetiletí v bývalých tzv. socialistických zemích symptomatický. Titulů poezie a umělecké prózy vychází úctyhodné množství (oproti padesátým až osmdesátým létům 20. století neuvěřitelné!), přesto se po nich ono zbývající mizivé procento čtenářů u knihkupců často marně pídí – náklady těchto knížek jsou totiž mizivé. O nic lépe na tom však – paradoxně – není ani čtenář toužící po encyklopedii nebo slovníku o literatuře; ve výlohách i v regálech nachází obvykle pouze slovníky jazykové (z mnoha oblastí a v mnoha variantách, rozsahu i úpravách).

Polští vydavatelé měli systém literárněvědných příruček a kompendií slovníkového či encyklopedického charakteru již léta zpracovaný. Vydavatelé dnešní, firmy navazující na dříve známé vydavatelské domy i nakladatelství nová, někdy sice menší, ale o to čilejší, v této tradici pokračují. Cílem těchto úvah není zmapovat výsledky jejich úsilí, spíše naznačit jakého charakteru tituly se na polském knižním trhu objevují a jak si vydavatelé poradili s jejich určením v komunikačním procesu. Obecně je možno shrnout, že jsou to publikace adresované dvěma hlavními skupinám odběratelům – potenciálním recipientům: na jedné straně vědeckým pracovníkům, pedagogům a studentům středních a vysokých škol a čtenářům hlouběji poučeným, na druhé širší veřejnosti a čtenářům nepoučeným, snažícím se však vědomosti z dané oblasti získat (o různých spisovatelích se píše a mluví ve sdělovacích prostředcích a příjemce těchto většinou po-

vrchních, ne-li „senzačních informací“ se chce dozvědět víc). Přičemž encyklopedie pro jednu i druhou skupinu příjemců vždy počítají s přesahovými prvky, které by mohly oslovit „protilehlou“ stranu.

Od devadesátých let se objevují především slovníky snažící se uvést polskou literaturu do evropského a světového literárního kontextu, tedy slovníky spisovatelů, práce konečně pokud možno objektivně a bez zásahů cenzury přinášející pohledy do dílen nejdůležitějších tvůrců národních literatur. Některé navazují (zejména rozsahem) na řadu tzv. malých slovníků, které vycházely v šedesátých a sedmdesátých letech (mj. spisovatelů polských; anglických a amerických; evropských národů SSSR; západoslovanských a jihoslovanských; německých, rakouských a švýcarských; italských, maďarských atd.), např. populární, byť ne nej kvalitnější slovník *Polscy pisarze współczesni 1939–1991* L. M. Bartelského. Širší záběr mají slovníky spisovatelů mapující různé jazykové nebo geografické okruhy – jako příklad bych chtěl uvést publikaci ze série nakladatelství Wydawnictwo Naukowe PWN, jeho obsáhlý *Leksykon encyklopedyczny – Pisarze niemiecko-języczni XX wieku* (1996, red. M. Zybura). A důležité jsou také práce přehledové, tzn. slovníky typu *Pisarze świata. Słownik encyklopedyczny* (1999) nebo velice ceněný (a také několika domácími cenami ověčený) *Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku* G. Gazdy (2000 – viz moji recenzi v tomto periodiku, X 5, s. 128–129).

Poněkud nad uvedenými kategoriemi stojí *Słownik literatury popularnej* (1997, red. T. Żabski), který na vysoké odborné úrovni, a přitom pro širší odběratelský okruh, mapuje autory i problematiku u nás poněkud opomíjené. Tzn. zabývá se vším (autory, díly, specifickými oblastmi, žánry, tematickými okruhy atd.), co v historii i v současnosti pro tyto texty, jež nejednou inspirovaly literaturu uměleckou, bylo a je důležité a vývojově přínosné, přičemž všechny jevy hodnotí bez despektu, naopak s nezvyklým zaujetím a v širokém pohledu.

Pro propagaci západoslovanských literatur v Polsku se stal významný a důležitý dvoudílný tzv. encyklopedický průvodce katovického nakladatelství Śląsk: *Literatury zachodniostwiańskie czasu przelomów 1890–1990*, 1 – *Literatura tużyczna i słowacka* (1994), 2 – *Literatura czeska* (1999), který redigovala H. Janaszek-Ivaničková, práce bio i bibliografická, s komentáři důležitých děl přímo v heslech, která přináší kromě portrétů autorů i hesla věcná (o časopisech, proudech, skupinách atd.).

V Polsku populární jsou samozřejmě publikace (kromě již zmíněných slovníků spisovatelů) z různých úhlů mapující literaturu domácí (je pozoruhodné, že se o ně zajímají v podstatě všechny vrstvy čtenářů). Především jde o rozsáhlé vědecké práce navazující na dodnes znovu vydávaný a v nejširším okruhu uživatelů ceněný dvoudílný *Przewodnik encyklopedyczny Literatura polska* (1984, 1985, vedoucí autorského kolektivu J. Krzyżanowski a později Cz. Hernas). Mám na mysli významnou dvoudílnou encyklopedii *Przewodnik encyklopedyczny Literatura polska XX wieku* (2000), jehož vědeckými redaktory byli A. Hutnikiewicz a A. Lam, která je opravenou a doplněnou verzí zmíněného průvodce (ten byl ještě cenzurován), ohraničenou na jedno století, přinášející rovněž hesla věcná. Zajímavostí je, že publikace mapuje v druhém dílu ve dvou dodatcích ve

shrnutých literární období (včetně literárního života v emigraci) a literární vztahy od počátků dodnes (mj. česko-polské, zpracované J. Magnuszewským a za období po 2. světové válce J. Zarkem).

Vítanými průvodci po historických obdobích polské literatury od jejích počátků do konce 20. století jsou dvě encyklopedické řady: pro středoškoláky a učitele určený „malý“ *Leksykon literatury polskiej* wratislavského nakladatelství Wydawnictwo Dolnośląskie (nemá jednoho editora) a vysokoškolským a vědeckým kruhům určené „velké“ *Vademecum polonisty* wratislavsko-varšavsko-krakovského nakladatelství Ossolineum (vědeckým redaktorem této série byl J. Sławiński). Obě řady se snaží dané téma postihnout – pro vytčeného recipienta – pokud možno celistvě. „Velké“ publikace zpracovávají hesla (autoři, význačná díla, žánry, pojmy, směry, proudy, skupiny atd.) v mezích možností téměř vyčerpávajícím způsobem, „malé“ hesla (vzhledem k rozsahu) omezují a vybírají nejdůležitější fakta a popisované jevy doplňují ilustracemi. Velká řada má čtyři svazky a je rozdělena na: *Słownik literatury staropolskiej*, *Słownik literatury polskiego oświecenia*, *Słownik literatury polskiej XIX wieku* a *Słownik literatury polskiej XX wieku*, malá má svazků pět – *Literatura staropolska*, *Oświecenie*, *Romantyzm*, *Pozytywizm* a *Literatura XX wieku*. Přičemž ani „malá“ řada není „pouze populární“, nýbrž stejně jako „velká“ vědecky koncipovaná a napsaná (různými autory), i když bez zbytečných (pro dané potřeby) podrobností.

Pouze jeden podrobnější pohled: Nejrozsáhlejším svazkem „velké“ řady je *Słownik literatury staropolskiej*, který má 1120 stran (formátu 245 x 165 mm) a zahrnuje vývoj polské literatury v obdobích středověku, renezanční a baroku (redakce svazku Teresa Michałowska, spolupracovnice Barbara Otwinowska a Elżbieta Sarnowka-Temeriusz, první vydání 1990, druhé 1998). Slovník obsahuje řadu hesel obecnějších (např. Středověk, Renesance, Baroko, Adresát literatury, Cenzura, Gdaňské Pomoří, Humanismus, Knihovny, Knižní ilustrace, Rétorické období, Tisk ad.) a podrobněji charakterizující literaturu (Literatura měšťanská, zemanská, přiležitostná..., Poezie melická, politická, novolatinská atd.); nejvíce hesel charakterizuje literární druhy, žánry a žánrové formy, pojmy z poetiky a v souvislosti s literaturou rovněž z filozofie, kultury atd., součástí jsou i hesla o vztazích mezi národními literaturami, mj. české a polské (toto heslo podrobně pro tři daná období zpracoval Józef Magnuszewski).

V této souvislosti jen na okraj: Stručným shrnutím rozsáhlé problematiky historických období polské literatury je publikace *Epoki literackie. Od antyku do współczesności* (kol. autorů, Wydawnictwo PARK, Bielsko-Biała 2002), jež po oddílu o antické literatuře se věnuje všem obdobím. Kompozice knihy však není slovníková, v každém období si autoři všímají evropského kontextu, obecné charakteristiky, programů, proudů, autorů a jejich děl atd. způsobem celistvých, formou koncizně modelovaných statí.

Populární řadu wratislavského nakladatelství doplňují některé svazky další edice stejného vydavatele – jde o sérii *A to Polska właśnie*. Je bohatě ilustrovaná, tištěná na křídovém papíru, a přináší (kromě různorodé tematiky jiné) výtečně zpracované monografie význačných polských spisovatelů (např. Mickiewicz,

Sienkiewicz, Miłosz), které doplňují postřehy o společnosti, v níž autoři žili, o kultuře období, osudech děl atd.

Specifikem polského literárního života (i v uplynulém období) byly slovníky spisovatelů jednotlivých regionů. V této tradici pokračují regionální instituce také v současnosti. Všimnout bych si chtěl nejnovějšího příspěvku do této problematiky. Je jím publikace *Pisarze i badacze literatury w Zagłębiu Dąbrowskim. Słownik biobibliograficzny*, již vydala Miejska Biblioteka Publiczna im. Gustawa Daniłowskiego v Sosnovci nedaleko Katovic. Je rozvržena do tří dílů, přičemž první a druhý vyšel v roce 2002. Autory jsou Eliżbieta Oleksiak, Małgorzata Toczkowska a Paweł Majerski, který je rovněž redaktorem svazků. Hesla obsahují stručnou biografii, ale poměrně vyčerpávající bibliografii (včetně časopiseckých pozic) všech tvůrců a badatelů, kteří se v regionu narodili, žijí tam nebo v něm po jistou dobu působili. Slovník dokládá, jak by měla vypadat literárně vědecká práce na nejnižším (geograficky) stupni, a zaslouží si pochvalu; takovéto publikace by se totiž měly stát jedním ze zdrojů pro autory, kteří pracují na slovnících zaměřených šíře.

Pochopitelně, že těmito poznámkami jsem zdaleka nevyčerpal zvolenou tematiku, ani jsem nemohl v úplnosti charakterizovat v titulku vytčený fenomén. Výčet počtu a typů slovníků i encyklopedií je bohatší, i když někdy jde o publikace ne zcela zdařilé – jak zaměřením na čtenáře, tak zpracováním a obsahem. Každopádně mají polští středoškoláci, vysokoškoláci, učitelé, literární vědci i širší čtenářská veřejnost k dispozici mnohem bohatší škálu slovníkové literatury než recipienti naši, byť se u nás v posledním desetiletí situace zlepšila.